

تیمسار رضا فرج اللهی

تجزیه و تحلیل ماده ۸۳ قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح

طرح موضوع

ماده ۸۳ قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح مقرر می‌دارد (در صورتی که جاعل شخصاً از سند مجعول استفاده نماید حسب مورد به اشد مجازات مندرج در موارد فوق محکوم می‌شود).

برای بررسی این موضوع ابتدا به تعریف جعل و استفاده از سند مجعول می‌پردازیم. آنگاه به طور مختصر تعدد جرم و سیر تحول آن را مورد مطالعه قرار می‌دهیم. در پایان ماده ۸۳ راباتوجه به قواعد حقوقی موجود مورد نقادی قرار می‌دهیم.

مقتضای اول

تعریف جعل: یکی از مشکلات علم حقوق تعریف اصطلاحات و عناوین است. در حقوق عرفی و سیره قانونگذاری سابق (قبل از انقلاب اسلامی) به تبعیت از قوانین خارجی به خصوص قانون جزای فرانسه تعریف جرایمی از قبیل قتل، سرقت، کلاهبرداری و غیره در قانون نیامده بود. گاهی توصیف عمل مجرمانه به خودی خود، به

گونه‌ای در حکم تعریف آن عمل بود. به عنوان مثال مقنن در بیان جرم کلاهبرداری، توسل به وسایل متقلبانه را برای تحصیل مال غیر، از شرایط تحقق کلاهبرداری می‌دانست. که از همین عبارت بخشی از تعریف کلاهبرداری راسمی توان استنتاج کرد. تنها در ماده ۹۷ قانون مجازات عمومی بود که به تعریف جعل پرداخته بود. مقنن بعد از پیروزی انقلاب در ماده ۲۰ قانون تعزیرات مصوب ۱۳۶۱ عین آن تعریف را به کار برده و در ماده ۵۳۲ قانون مقررات مصوب ۱۳۷۵ باندکی تغییر، آن را پذیرفته است. طبق ماده ۵۳۲ جدید، جعل و تزویر عبارت است از ساختن نوشته یا سند یا ساختن مهر یا امضای اشخاص رسمی یا غیر رسمی، خراشیدن یا تراشیدن یا قلم بردن یا الحاق یا اثبات یا سیاه کردن یا تقدیم یا تأخیر سند نسبت به تاریخ حقیقی یا الصاق نوشته‌ای به نوشته دیگر یا به کار بردن مهر دیگری بدون اجازه صاحب آن و نظایر اینها به قصد تقلب.

مواد ۵۲۴ تا ۵۳۴ انواع جعل را، اعم از جعل دستخط مقامات رسمی و امضا و مهر ادارات و جعل اسکناس و جعل در نوشتجات رسمی و غیر رسمی و نیز اسناد عادی را با اختلاف در مراتب جرم و تعزیر مجرم بیان کرده و برای هر کدام بر حسب میزان وخامت و شدت عمل و خطرناکی آن، مجازات لازم را پیش بینی نموده است.

ماده ۵۳۵ استفاده از اوراق مجعول مذکور در مواد ۵۳۲ و ۵۳۳ و ۵۳۴ را جرم جداگانه‌ای تلقی و برای هر کدام مجازات حبس تعزیری از شش ماه تا سه سال یا جزای نقدی تا هیجده میلیون ریال پیش‌بینی کرده است.

استفاده از سند مجعول با ارائه آن به مراجع قضایی یا داری یا نظامی و انتظامی و به عبارت دیگر آن را دلیل اثبات حق یادداشتن مجوز (مانند برگ مرخصی) یا معافیت از خدمت (مانند گواهی استراحت پزشکی) قرار دادن، تحقق پیدامی‌کند.

در بعضی از قوانین خارجی این وصف جزء اوصاف جعل شمرده شده است. و در واقع جعل در صورتی محقق می شود که سند یا

نوشته یا شیء معمول قابل استناد برای اثبات حقی یا متضمن آثار حقوقی باشد.^(۱)

با اندکی دقت در مفاد موازادی که به صورت گذرا به آنها اشاره

شده و مواد بعدی فصل چهارم ملاحظه می شود که مقنن برای عمل جعل و تزویر و استفاده از سند معمول هریک به صورت جداگانه مجازات مستقلی در نظر گرفته است. اعم از اینکه استفاده کننده از سند معمول شخص جاعل باشد یا دیگری. عبارت صدر ماده ۵۳۵ بطور مطلق و عام عبارت «هرکس» رابه کاربرده که هم شخص جاعل و هم دیگران را شامل می شود و

همانند قانون جرایم نیروهای مسلح بین این دو حالت که استفاده کننده شخص جاعل باشد یا دیگری تفاوتی قائل نشده است.

بدیهی است دادرس دادگاه در مقام رسیدگی به اتهام فردی که سندی را جعل کرده و مورد استفاده قرار داده است با رعایت قسمت اول ماده ۴۷ قانون مجازات اسلامی برای هریک از آنها مجازات جداگانه تعیین می کند که جمع دو مجازات قابل اجرا خواهد بود.

برای تبیین و تحلیل بیشتر، ماده ۸۳ ضرورتاً قاعده تعدد جرم و سیر تحول آن را بطور اجمال مورد مطالعه قرار می دهیم.

□ گفتار دوم

تعدد جرم: در تعدد جرم، شخص مرتکب، جرایم گوناگونی شده، اما هیچ یک از آنها منتهی به صدور حکم نشده، به عبارت دیگر بزهکاری جرایم فراوانی را در کنار هم یا با فواصل معین و غیر معین انجام می دهد، بی آنکه هیچ یک از آنها به مرحله صدور حکم

یا اجرا رسیده باشد.^(۲) یا عمل واحدی را انجام می دهد که بر چند عنوان مجرمانه تطبیق می کند یا از عمل واحد او چند نتیجه

هرگاه فعل واحد دارای عناوین متعدد جرم باشد، مجازات جرمی داده می شود که جزای آن اشد است.

مجرمانه حاصل می شود. بر حسب این تعریف تعدد جرم به تعدد مادی و تعدد معنوی تقسیم می شود (تعدد نتایج نیز جزو تعدد معنوی است).

در تعدد مادی، مجرم، مرتکب چند عمل مجرمانه می شود که هر کدام از آنها به تنهایی واجد اوصاف مجرمانه می باشند مثلاً یک فقره کلاهبرداری، یک فقره سرقت مرتکب می شود و شروع به ساختن مهر تقلبی می کند

هرگاه جرایم از تکایی مختلف باشد، باید بسوی هریک از جرائم مجازات جداگانه تعیین شود و اگر مختلف نباشند فقط یک مجازات تعیین می گردد.

که در حین ارتکاب عمل دستگیر می شود. در این مثال هریک از اعمال مذکور جرم جداگانه ای است و بایکی از مواد قانون جزا قابل انطباق می باشد. در تعدد معنوی، مرتکب، یک عمل مادی انجام می دهد یا فعل واحدی را ترک می کند که دو یا چند عنوان مجرمانه بر آن عمل بار می شود. گاهی فعل یا ترک فعل واحد نتایج مجرمانه متعددی رابه بار می آورد.

□ گفتار سوم

سیر تحول تعدد جرم: ماده ۳۱ قانون مجازات عمومی مصوب ۱۳۰۴ این گونه بیان کرده بود «هرگاه فعل واحد دارای عناوین متعدد جرم باشد، مجازات جرمی داده می شود که جزای آن اشد است.

حکم تعدد مادی (یا حقیقی) را ماده ۲

الحاقی به قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۲ مهر ماه ۱۳۱۲ بیان کرده بود. به موجب این ماده «اگر شخصی مرتکب چند عمل شده که هریک از آنها مطابق قانون جرم باشد، محکمه برای هریک از آن اعمال حکم مجازات علی حده صادر خواهد کرد و لولاینکه مجموع آن اعمال به موجب قانون جرم

خاصی شناخته شده یا بعضی از آنها مقدمه جرم دیگری باشد، در صورتی که فرداً فرد اعمال ارتکابیه جرم بوده، بدون اینکه مجموع آنها در قانون عنوان جرم خاصی داشته باشد، محکمه باید برای هریک حداکثر مجازات مقرر را معین نماید. در اصلاحیه ۱۳۵۲ قانون مجازات عمومی ماده ۳۲ جایگزین ماده الحاقی شد.

«مبنای فکری تعدد جرم مبارزه با جرم از طریق اعمال مجازات و اقدامات تأمینی و تربیتی و اتخاذ سیاست جزایی^(۳)

(جنایی) مؤثر است. ارتکاب جرایم متعدد توسط یک نفر، حساسیت

خاصی را در مردم و مقامات قضایی و قانونگذاری برمی انگیزد، منطق و عدالت اقتضای کند با کسی که یک بار مرتکب جرم شده و کسی که به کرات مقررات اجتماعی را زیر پا گذارده یکسان برخورد نشود، از این رو می توان گفت مقررات تعدد جرم یکی از مفردات ناشی از اصل فردی کردن^(۴) مجازات دانست.^(۵)

از بررسی مواد مربوط به تعدد جرم در نظام جزایی سابق به این نتیجه می رسیم که سیاست جنایی تضمینی براعمال مجازات اشد استوار بوده است. بعد از پیروزی انقلاب اسلامی تعدد جرم دچار تحولی عمیق شد. در حدود و قصاص و دیات، تعدد جرم در هر مورد تابع قواعد خاص مربوط به همان مورد است که فعلاً از موضوع بحث

ما خارج است، فقط مقررات مربوط به تعدد جرم در امور تعزیری و مجازاتهای بازدارنده جاری است که به شرح مواد مربوط به آن می‌پردازیم.

مواد ۴۶ و ۴۷ قانون مجازات اسلامی مقررات تعدد جرم را بشرح زیر پیش بینی کرده است.

ماده ۴۶ مقرر می‌دارد: «در جرایم قابل تعزیر هرگاه فعل واحد دارای عناوین متعدد جرم باشد، مجازات جرمی داده می‌شود که مجازات آن اشد است.»

ماده ۴۷ تعددی مادی را اینگونه توصیف می‌کند: «در مورد تعدد جرم هرگاه جرایم ارتكابی مختلف باشد، باید برای هر یک از جرائم مجازات جداگانه تعیین شود و اگر مختلف نباشند فقط یک مجازات تعیین می‌گردد، و در این قسمت تعدد جرم می‌تواند

از علل مشدد کیفر باشد، و اگر جرایم ارتكابی در قانون عنوان جرم خاصی داشته باشد، مرتکب به مجازات مقرر در قانون محکوم می‌گردد.»

ماده ۴۷ قاعده تعدد جرم

را دچار تحول کرده و در مورد جرایم متعدد دو قاعده را وضع کرده است، درباره جرایم مختلف قاعده جمع مجازات هارا پذیرفته و در جرائم غیر مختلف مانند ارتکاب چند فقره جعل یا سرقت عادی، دادگاه فقط یک مجازات را باید مرد حکم قرار دهد و تعدد جرم می‌تواند از علل مشدد باشد، بدون اینکه کیفیت تشدید رایبان کرده باشد. منظور مقنن در این ماده و در ماده ۴۸ بخوبی روشن نیست که آیا دادرس دادگاه می‌تواند کیفری بیش از حداکثر مجازات را مورد حکم قرار دهد اگر چنین اختیاری دارد حدود معیار آن چیست؟ یا منظور تعیین مجازاتی بیش از حداقل است یعنی مجازاتی بین حداقل و حداکثر مجازات که در اصطلاح علمای حقوق جزا این گونه

تعیین مجازات تشدید قلمداد نمی‌شود. بنابراین اصل در تعدد جرایم مختلف جمع مجازات‌هاست، بدین توضیح که دادگاه برای هر یک از جرایم ارتكابی مجازات جداگانه را مورد حکم قرار می‌دهد و جمع مجازات‌ها اجرا خواهد شد. در مسورد جعل و استفاده از سند مجعول موضوع مواد ۵۲۴ تا ۵۳۶ قانون مجازات اسلامی،

مقنن قاعده جمع مجازات‌ها را مرعی داشته است. اینک به ماده ۸۳ قانون جرایم نیروهای مسلح برمی‌گردیم و آنرا در ترازوی نقد

جعل و تزویر عبارت است از ساختن نوشته یا سند یا ساختن مهر یا امضای اشخاص رسمی یا غیر رسمی، خراشیدن یا تراشیدن یا قلم بردن یا الحاق یا ایضا یا سیاه کردن یا تقدیم یا تأخیر سند نسبت به تاریخ حقیقی یا تصاق نوشته‌ای به نوشته دیگر یا به کار بردن مهر دیگری بدون اجازه صاحب آن و نقایز اینها به قصد تقلب.

و سنجش قرار می‌دهیم.

ماده مذکور مقرر می‌دارد «در صورتی که جاعل شخصاً از سند مجعول استفاده نماید حسب مورد به اشد مجازات مندرج در مواد فوق محکوم می‌شود»

آیا ماده ۸۳ آن گونه که بعضی از محاکم معتقدند استثنای بر قاعده جمع مجازات‌ها در جرایم مختلف است یا قانونگذار به جهات و عللی در موردی استفاده کننده‌ای که خود سند را جعل کرده از قاعده جمع مجازات‌ها تخلف کرده یا معنی دیگری از آن استنباط می‌شود، ذیلاً به طور مختصر به بررسی هر یک از این فرضیه‌ها می‌پردازیم.

در گذشته بعضی از دادرسان جعل را مقدمه استفاده از سند مجعول می‌دانستند و

طبق مقررات تعدد جرم که سابقاً فقط کیفر اشد قابل اجرا بوده، یک مجازات را مورد حکم قرار می‌دادند دیوان عالی کشور

به نرخ رأی وحدت رویه ۱۱۸۸-۱۳۳۶/۳/۳ به این استدلال که «استفاده و استعمال اسناد و اشیاء مجعوله جرمی است مجزا از اصل جعل که حتی نسبت به خود جاعل نیز در صورتی که از سند و شیء

مجعول استفاده کند باید حکم مجازات جداگانه صادر شود».^(۶) به این اختلاف رویه خاتمه بخشید.

در حال حاضر استنباط بعضی از محاکم از ماده ۸۳ قانون جرایم نیروهای مسلح بر همان مبنای گذشتگان استوار است، و اداره حقوقی قوه قضائیه ماده ۸۳ را منطبق با صدر ماده ۴۷ قانون مجازات اسلامی دانسته چنین اظهار نظر کرده است «استفاد از ماده ۸۳ قانون جرایم نیروهای مسلح آن است که اگر مرتکب جعل، از سند مجعول نیز استفاده کند مستفید از سند مجعول یک نفر باشد که رسیدگی به اتهامش در صلاحیت مراجع قضایی نظامی باشد به حداکثر مجازات هر یک از آن جرائم محکوم می‌گردد. زیرا نظر

تعدد جرم می تواند از علل تشدید کیفر باشد، و اگر جرایم ارتكابی در قانون عنوان جرم خاصی داشته باشند، مسرتكیب به مجازات مقرر در قانون محكوم می گردد.

طرفداران نظریه تعیین مجازات اشد به این دلیل متمسک شوند که جرم جعل مقدمه استفاده از سند مجعول است و عدالت اقتضا

می کند فردی که برای ارائه سند یا نوشته یا شیء ای به اداره یا دادگاه یا مرجع دیگری مبادرت به ساختن متقلبانه آن می کند فقط به یک مجازات محكوم شود. در پاسخ آنان باید گفت: این استدلال به دو جهت مردود است. یکی این که جعل هیچ گاه مقدمه استفاده از سند مجعول نیست بلکه هر کدام از آنها یک عمل مستقل است. دیگر این که قانونگذار کارمند بودن را به خصوص وجود رابطه استخدامی در نیروهای مسلح را به لحاظ حساسیت شغل و این که طرف اعتماد مردم و امین آنان هستند عامل تشدید مجازات قانونی دانسته است و سیاست جنایی، گواه بر اعمال شدت عمل بیشتر در مورد کارمندان است. (۸) (۹)

ممکن است بعضی از صاحب نظران بر نگارنده خرده بگیرند که دست به تفسیر موسع قوانین جزایی زده و یا از قاعده تفسیر قوانین جزایی به نفع متهم تخطی کرده است. در جواب این ایراد باید گفت که این گونه تحلیل ها صرفاً بیان مبانی نظریه طرفداران اجرای اشد هر یک از دو مجازات در ماده ۸۳ و نظریه اداره حقوقی است. شکی نیست که دادرسی دادگاه باید در استنباط از قوانین و تطبیق مورد بر قانون از جاده انصاف خارج نشود و هنر او در این است که در استنباط از قوانین در چارچوب قواعد و اصول قانونی ماشین قضا را به حرکت در آورد و پاسدار حریم قانون و حافظ اصول و ضوابط حاکم بر قوانین باشد. بنابراین ماده ۸۳ به استثنای بر قاعده جمع مجازاتها در جرایم مختلف است و نه تخلف از آن قاعده بلکه کاملاً با قاعده

قانونگذار تشدید مجازات نظامیان و افراد مشمول قانون مجازات نیروهای مسلح است، نه تخفیف آن، بنابراین تعیین یک مجازات صحیح نیست ولی در صورت وجود کیفیات مخففه رعایت تخفیف بلا اشکال است. (۷)

بطوری که ملاحظه می شود اداره حقوقی خلاف نظریه قائلان به اجرای اشد یکی از دو مجازات که در واقع رجعت به ماده ۳۲ قانون مجازات عمومی می باشد بیان عقیده کرده است. مبنای استدلال اداره مذکور نظر قانونگذار بر تشدید مجازات نظامیان است و نظر گذرا به موارد دیگر قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح و قانون مجازات اسلامی (تعزیرات) و قانون تشدید مجازات مرتکبین ارتشاء و اختلاس و کلاهبرداری که مستخدم دولت بودن از جهات شدت مجازات محسوب شده این استدلال را قوت می بخشد.

نتیجه

گفته شد ماده ۴۷ قانون مجازات اسلامی تکرار مادی جرم را بر دو محور مجازات واحد برای جرایم غیر مختلف، با قید در صورت لزوم تشدید مجازات، و قاعده جمع مجازاتها یعنی تعیین مجازاتهای جداگانه برای هر یک از جرایم مختلف و اجرای مجموع آنها استوار ساخته است.

تعیین یک مجازات برای جعل و استفاده از سند مجعول با قید اشد مجازات باین قاعده سازگاری نداشته و دلیلی برای خروج موضوعی این نوع تعدد از شمول مصداق قسمت اول ماده ۴۷ وجود ندارد. اگر

مذکور انطباق دارد. لیکن بهتر بود به جای عبارت «به اشد مجازات» مندرج در مواد فوق عبارت به «حداکثر مجازات هر دو عمل» به کار می رفت.

پی نوشت

۱- ماده ۱-۴۴۱ قانون جزای جدید فرانسه مصوب ۲۲ ژوئیه ۱۹۹۲ مجموعه قوانین جزایی چاپ دالوز سال ۱۹۹۵ - ۱۹۹۶.

۲- نوریها، دکتر رضا - زمینه حقوق جزا، چاپ دوم چاپ کانون وکلای دادگستری سال ۷۵ ص ۲۴۲.

۳- اصطلاح سیاست جنایی را (Politique Criminelle) ابتدا فوریباخ آلمانی به کاربرد و به تعبیر او سیاست جنایی مجموعه روشهای سرکوبگرانه و کیفری است که دولت با توسل به آنها بر ضد جرم قیام یا اقدام می کند که بیشتر مفهوم سیاست جزایی را به ذهن متبادر می سازد. مثلاً امروزه سیاست جنایی رایشه های که هیأت اجماع با استفاده از آنها پاسخ ها و واکنش ها را علیه پدیده مجرمانه سامان می بخشد تعریف می کنند (دلماس مارقی - میری - به نقل از کریستین لازرژ کتاب سیاست جنایی ترجمه دکتر نجفی ابرند آبادی که مشخصات بیشتر آنرا ذیلاً بیان خواهیم کرد).

۴- *individualisation des peines* اصل فردی کردن که امروزه با قبول مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی درباره ای کشورهای اروپایی و آمریکا و کانادا به اصل شخصی کردن مجازاتها *des peines des peines* *personnalisation* تغییر یافته است. به این معنی است که دادگاه به گام تعیین مجازات باید اوضاع و احوال شخصی متهم، سابقه کیفری یا حسن سابقه، وضعیت خانوادگی و سایر خصوصیات فردی وی را مورد نظر قرار دهد و بهنگام تعیین جریمه میزان درآمد و مخارج شخصی را در نظر بگیرد (در این مورد بعهده ۲۴-۱۳۲ قانون مجازات ۱۹۹۲ فرانسه رجوع فرمائید).

۵- پیمانی - دکتر ضیاء الدین، بررسی تاریخی و تطبیقی قاعده تعدد جرم، حقوق کیفری عمومی، نشر مجتمع آموزش عالی قم سال ۱۳۷۴ ص ۵.

۶- گلدوزیان، دکتر ایرج، حقوق جزای اختصاصی، جلد اول چاپ ماجد سال ۱۳۷۲، ص ۳۴.

۷- مجله قضائی و حقوقی دادگستری، سال ششم، شماره ۱۷ و ۱۸، پاییز و زمستان ۱۳۷۵ - نظریه شماره ۷/۳۴۴۷ - ۷۶/۶/۵.

۸- به ماده ۱ قانون تشدید مجازات مرتکبین ارتشاء و اختلاس و کلاهبرداری، مصوب سال ۱۳۶۷، شورای تشخیص مصلحت نظام و مواد ۵۱۷ و ۵۲۲ و ۵۲۴ و ۵۲۹ قانون تعزیرات به عنوان نمونه مراجعه فرمائید.

۹- نظریه شماره ۷/۳۴۴۷ مورخ ۷۶/۶/۵ پیش گفته